

## “RUS VA INGLIZ TILLARIDA O‘ZBEK REALIYALARINI TARJIMA QILISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA YONDASHUVLAR”

*O‘zbekiston Davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi  
Kulmamatova Aziza Do‘stmamat qizi.*

### Abstrakt

Globallashuv va madaniy aloqalarning kengayishi bilan birgalikda, turli tillar o‘rtasidagi tarjima jarayonlari yanada murakkablashmoqda. O‘zbek tilidan rus va ingliz tillariga realiya so‘zlarini tarjima qilishda tilshunoslar ko‘plab semantik, madaniy, leksik va stilistik muammolarga duch kelmoqdalar. Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi realiyalarni tarjima qilishda uchraydigan asosiy muammolar, jumladan, muqobil so‘zlarning yo‘qligi, madaniy tafovutlar, stilistik moslik va tarjimonning fon bilimlari tahlil qilinadi. Shuningdek, realiyalarni tarjima qilishda qo‘llaniladigan yondashuvlar, masalan, transliteratsiya, tavsifiy tarjima, madaniy almashinish va izohli tarjima kabi usullar ham ko‘rib chiqiladi. Maqola tilshunoslar va tarjimonlar uchun madaniyatlararo muloqotda o‘zbek realiyalarini aniq va to‘g‘ri tarjima qilish uchun yo‘riqnoma sifatida xizmat qiladi.

**Kalit so‘zlar** Tarjima, realiyalar, madaniy tafovutlar, madaniyatlararo muloqot, o‘zbek tili, rus tili, ingliz tili, stilistik muammolar, transliteratsiya, tavsifiy tarjima, madaniy almashinish.

### Kirish

Globallashuv davrida madaniy aloqalarning kengayishi, o‘zaro muloqotning ko‘payishi tilshunoslikda milliy-madaniy birliklarni tarjima qilish muammosini dolzarb masalaga aylantirdi. Ayniqsa, o‘zbek tilidagi realiyalarni rus va ingliz tillariga tarjima qilishda ko‘plab semantik, madaniy, leksik va stilistik muammolar yuzaga keladi. Ushbu maqolada ana shunday realiyalarni tarjima qilishdagi asosiy muammolar va mavjud yondashuvlar tahlil qilinadi. **Globallashuv** — bu dunyo bo‘ylab siyosiy, iqtisodiy, madaniy va texnologik integratsiyaning kuchayishi, bu jarayonlar natijasida mamlakatlar o‘rtasidagi aloqa va o‘zaro ta’sir kuchayadi. Madaniy aloqalar esa, turli millatlar va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni anglatadi. Bu o‘zaro muloqotning kengayishi, o‘z navbatida, tillar o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada kuchaytiradi, lekin bunday jarayonlar ko‘pincha **madaniy tafovutlar, lingvistik farqlar va tilning o‘ziga xos xususiyatlari** tufayli qiyinchiliklarga olib keladi.

Tarjimonlar va tilshunoslar har doim o‘zbek realiyalarini rus va ingliz tillariga to‘g‘ri va aniq tarzda yetkazish, madaniy va ijtimoiy kontekstni saqlashga harakat qilishadi. Biroq, bu jarayonda **lingvistik va madaniy muammolar** yuzaga keladi, chunki har bir millat va xalqning o‘ziga xos til tizimi, urf-odatlar, qadriyatlari va

tarixiy tajribalari mavjud. Shunday qilib, o'zbek realiyalarini tarjima qilishda uchraydigan asosiy muammolarni kengroq tushunish uchun, tilshunoslar bir nechta yondashuvlarni ishlatishga majbur bo'ladilar.

### **Realiyalar tushunchasi va ularning tasnifi**

“Realiyalar” (lotincha *realis* — haqiqiy) — bu bir xalqning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, tarixiy hayotiga xos bo'lgan va boshqa tillarda muqobili bo'lmagan so'z yoki iboralardir (V.N. Komissarov, A.V. Fedorov). Ular quyidagi guruhlariga bo'linadi:

1. **Madaniy realiyalar** – milliy taomlar (palov, somsa), kiyim-kechak (doppi, atlas), urf-odatlar (navro'z, sunnat to'yi).
2. **Geografik realiyalar** – joy nomlari, iqlimga oid so'zlar (cho'l, dasht, qishloq).
3. **Ijtimoiy realiyalar** – boshqaruv tizimi, ijtimoiy lavozimlar (hokim, oqsoqol).
4. **Diniy realiyalar** – ibodat, muqaddas atamalar (masjid, iftor, Qur'on).

Bu realiyalarni boshqa tillarga, ayniqsa, rus va ingliz tillariga to'g'ri tarjima qilish madaniy farqlarga bog'liq holda murakkablik tug'diradi.

### **O'zbek realiyalarini tarjima qilishdagi asosiy muammolar**

#### **1. Muqobil so'zlarning yo'qligi**

O'zbek tilidagi ko'plab realiyalar boshqa tillarda, ayniqsa rus va ingliz tillarida to'g'ri muqobillarga ega emas. Bu holatda tarjimon asl ma'noni to'liq yetkazish uchun turli usullarga murojaat qiladi. Masalan, o'zbek tilida “**sumalak**” kabi taom yoki “**do'ppi**” kabi kiyim-kechak buyumlari ingliz yoki rus tilida to'liq o'zgarishsiz, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi. Bu so'zlarning o'rniga ko'pincha **transliteratsiya** yoki **tavsifiy tarjima** ishlatiladi.

*Masalan: **Sumalak*** — ingliz tiliga "a sweet paste made from wheat germ, traditionally prepared for Navruz" (Navro'z bayramida tayyorlanadigan shirin taom). ***Do'ppi*** — rus tiliga «традиционная шапка, носимая в Узбекистане» (O'zbekistonda kiyiladigan an'anaviy shlyapa). Bu usulda ma'no va madaniyatning alohida shaxsiyati tarjimaga qo'shiladi, lekin bu holatda tushunmovchiliklar yoki xato talqinlar yuzaga kelishi mumkin.

#### **2. Madaniy tafovutlar**

Har bir madaniyatning o'ziga xos qoidalari, urf-odatlari, bayramlari va qadriyatlari bor. O'zbek realiyalarini boshqa tilga tarjima qilishda madaniy tafovutlar muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, o'zbek xalqining **Navro'z** bayrami butun Markaziy Osiyo xalqlari uchun muhim bo'lsa-da, ingliz yoki rus tillarida yashovchi odamlar uchun bu bayramning diniy yoki madaniy mazmuni to'liq tushunarli bo'lmashligi mumkin. Shu sababli, tarjimonlar **tavsifiy yondashuv** orqali bayramni izohlashga majbur bo'ladi.

*Masalan: Navro'z:* “Navruz is an ancient Persian festival marking the start of the new year, celebrated by many Central Asian countries, including Uzbekistan.”

*Yoki: Sunnat to'yi:* “A traditional celebration held in Uzbekistan when a boy undergoes circumcision, symbolizing his transition into adulthood.”

### 3. Stilistik va badiiy muammolar

O'zbek tilida, ayniqsa, badiiy asarlarda yoki she'riyatda ishlatilgan so'z va iboralar, o'zbek xalqining til va madaniyatiga xosdir. Tarjimada bunday iboralarni to'g'ri yetkazish juda qiyin bo'ladi. Badiiy realiyalarni tarjima qilishda **stilistik** muammolar yuzaga keladi, chunki tarjima qilingan so'zlar asl tilning badiiy ifodalarini to'liq aks ettira olmaydi. Misol uchun, o'zbek tilidagi biror maqol yoki naqlning ingliz tiliga tarjima qilinishi uning mazmunini o'zgartirishi yoki asl mazmunini yo'qotishi mumkin.

*Masalan: O'zbekcha: “To'pni oyog'ing bilan tuzaman, qo'ling bilan yutaman.”*

*Inglizcha: “I'll create it with my foot and win it with my hand.”*

Bunday tarjima nafaqat stilistik jihatdan nosoz, balki asliyatga to'g'ri kelmasligi ham mumkin. Tarjimonlar bunday holatlarda yaxshi kontekstual tarjima yoki **ma'no** va xulosa kiritish usullarini qo'llashlari kerak.

### 4. Tarjimonning fon bilimlari va madaniy anglashuvi

Realiyalarni to'g'ri tarjima qilishda tarjimonning madaniy va ijtimoiy bilimlari katta ahamiyatga ega. Agar tarjimon o'zbek madaniyati, urf-odatlar va tarixiga chuqur tushunsa, u holda tarjima yanada aniqlashadi va to'g'ri bo'ladi. Aks holda, madaniy xatoliklar yoki noto'g'ri talqinlar yuzaga keladi. Misol uchun, *hokim* so'zi o'zbek tilida ijtimoiy boshqaruvning yuqori darajasidagi shaxsni anglatadi, lekin bu rus yoki ingliz tilidagi so'zlar bilan aniq ifodalash juda mushkul bo'lishi mumkin.

### Yondashuvlar va yechimlar

Tarjimonlar o'zbek realiyalarini rus va ingliz tillariga tarjima qilishda quyidagi yondashuvlarni qo'llashlari mumkin:

**Transliteratsiya va transkripsiya** – bu usulda realiya so'zi asl shaklda saqlanadi va talaffuzi o'zgartiriladi. Masalan, “Do'ppi” (do'ppi) yoki “Navro'z” (Navruz).

**Tavsifiy tarjima** – realiya haqida qisqacha ma'lumot berish orqali uning mazmunini tushuntirish. Misol uchun, “sumalak” ni ingliz tilida “a sweet wheat paste made from wheat germ, traditionally prepared for Navruz” deb tarjima qilish mumkin.

**Izohli tarjima va glossariylar** – ma'lum bir realiya haqida qo'shimcha izohlar kiritish orqali uni to'g'ri tushunish uchun yordam berish. Masalan, “Mahalla” ni ingliz tilida “A traditional neighborhood community in Uzbekistan, where residents share social, cultural, and familial ties” deb izohlash mumkin.

### Xulosa

O'zbek realiyalarini rus va ingliz tillariga tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo aloqalar, ijtimoiy kontekst va tarixiy qarashlar bilan ham bog'liq. Tarjimonlar nafaqat so'zlarni, balki madaniy va ijtimoiy ma'nolarni, xalqning urf-odatlarini va qadriyatlarini to'g'ri anglashga harakat qilishlari kerak. Yaxshi tarjima nafaqat til o'zgartirishni, balki madaniyatlarni bog'lashni ham ta'minlashi lozim.

Shu sababli, bu muammolarni hal qilish uchun tarjimonlar o'z bilim va tajribalarini oshirish, madaniy farqlarni hisobga olish va izohli yondashuvlarni qo'llashga majburdirlar. Kelajakda ushbu sohada ilmiy tadqiqotlar va metodik yondashuvlar ishlab chiqish zarurati davom etmoqda.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Saidov Z. *O'zbek tili va tarjima masalalari*. — Toshkent: O'zR FA, 2020.
2. Talibjanova A.L. (2024) *Language specificity of youth slang of the english language* Artificial Intelligent on Science, Technology and Economical Sciences
3. Talibjanova A.L. (Poland) 2023 Linguacultural Approach to the Study of Youth Slang. International Congress on Models and Methods in Modern investigations.
4. Bobojonova Z.R. (2024) The formation and functional characteristics of food names in English and Uzbek languages(based on literary works) Galaxy International Interdisciplinary research journal (GIIRJ)
5. Bobojonova Z.R (2025) Ingliz var us tillarida O'zbek milliy taom nomlarining qo'llanilish xususiyatlari Qo'qon davlat Pedagogika Instituti Ilmiy xabarlari 2025-1-son
6. Bobojonova Z.R (2022) Basic Approches of Minimization of Vocabulary in Russian and European Educational Lexicography Bursa,Turkety international developments in education conference-pages (169-174)
7. Shukurova Sh.Q. Thebenefits of using a neclectic approach to enhance critical thinking skills Xalqaro Ilmiy Amaliy Anjuman 2025-29-aprel
8. Jumayeva S.M. (2024)Usage of New Methods in Teaching Phraseology International Journal of Trend in Scientific Research and Analysis- Exploringinnovations Vol 8, Issue 3, ISSN-2456-6470 b.23-25
9. Jumayeva S.M.(2024) The importance of teaching phraseological units on the basis of texts Western European Journal of Modern Experiments and scientific Methods Vol 2, Issue 6, June 2024 ISSN-(E): 2942-1896 b. 185-187